

מתפללים שחפצו או הורגלו עוד בהונגריה באמירת הלל בליל פסח בבית הכנסת. היות ו'חוג חתם סופר' בעיקרון ביקש לשמר את מורשת יהדות הונגריה נוסח אשכנז שעמדה תחת השפעת החת"ס, עשו שינוי מן המנהג הספרדי-חסידי הנפוץ ברוב בתי הכנסת בארץ ישראל. לפי מנהג ספרד אומרים הלל תיכף אחר שמונה עשרה של ערבית,⁸² ואילו ב'חוג חתם סופר' דחו את אמירת הלל לסוף התפילה אחר אמירת קדיש 'תתקבל', כדי להראות שאין זה מגוף התפילה וגם כדי שנאמני אשכנז המובהקים יוכלו ללכת לביתם, כמנהג אבותיהם, ולא יצטרכו להמתין לקדיש זה אחר ההלל.⁸³

בין גדולי ישראל שנמנעו גם בארץ ישראל מלומר הלל כל עיקר, בלט הרב מבריסק רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק (תרמ"ו-תש"ד): "מרן הגריז"ס זצ"ל הגאב"ד דבריסק גם בעיר הקודש לא קרא כלל".⁸⁴ רבי משה שטרנבוך העיד על כך ממראה עיניו: "ראיתי למרן הגאון דבריסק הרי"ז סולובייצ'יק זצ"ל **שלא שינה מנהגו שלא לומר הלל גם בעיר הקודש**, והיינו כדעת הרמ"א". הרב שטרנבוך מבאר את דעתו, שאם קורין בבית הכנסת יוצאים בדיעבד חובת הקריאה אף שאינה על היין, וממילא מבטלים עיקר מצות הלילה לקרוא הלל על היין דוקא.⁸⁵

מפי תלמידיו ידוע, שהרב מבריסק כאשר התפלל בירושלים עם ציבור אומרי הלל בליל פסח בציבור, נהג לצאת לחדר אחר, כדי שלא יהא כפורש מן הציבור בשתיקתו הגלויה בעת שהם אומרים.⁸⁶

הדעת נותנת שמנהגו של הרב מבריסק היה מקובל בידו מידי אביו רבי חיים סולובייצ'יק (תרי"ג-תרע"ח). הנחה זו מתחזקת מהעובדה הנזכרת לעיל שבקהילות ליטא בכלל ובוואלוז'ין בפרט לא נהגו באמירת הלל זו. מוזר הוא איפוא הסיפור שהובא בהגדת 'מבית לוי' (לקט הנהגות וביאורים לבית בריסק), לפיו רבי חיים סולובייצ'יק מבריסק נהג לומר הלל בליל פסח בבית הכנסת, אך בנו הגרי"ז חלק עליו, ולא אמר הלל בבחכ"נ אלא בהגדה בלבד. פעם שמע הגר"ח שבנו מפקפק בחיוב אמירת הלל בבית הכנסת, כעס עליו ואמר לו: "הלא פשטות הפסוק 'השיר יהיה לכם כליל התקדש חג',⁸⁷ פירוש

⁸² עי' רי"מ טיקוצינסקי, ספר ארץ ישראל, שם.

⁸³ השוה: רח"ל ברין, דרכי משה החדש, מארגארטען תש"ב, עמ' כד; ר"י בוימגארטען, יוסף, לונדון תשט"ז, עמ' כ; קובץ מכתבים מגדולי מדינת הגר זצוק"ל, קובץ ד', לונדון תש"ז, עמ' נח.

⁸⁴ שו"ת תשובות ונהגות, ח"ב, סי' רמ"ה.

⁸⁵ הגדה של פסח 'מועדים וזמנים', עמ' נא.

⁸⁶ עי' הסדר הערוך לרמ"י וינגרטן, פרק כ"ח הע' 16.

⁸⁷ ישעיה ל, ט.

שיש חיוב לומר הלל בליל הפסח מדין חיוב אמירת הלל!⁸⁸

אכן, זמן קצר אחר שנדפסה הגדת 'מבית לוי', הוכחש הסיפור הזה. עורך ההגדה עצמו, הרב משה שמעון גרליץ, פירסם בחתימתו מודעה בעתון, בה נאמר: "הריני להודיע, כי לאחר הברור הובהר לי כי הסיפור ממרן הגר"ח והגרי"ז בענין הלל בביהכנ"ס בליל פסח, הנדפס בקובץ הוספות להגש"פ בריסק בעמ' סו, אינו נכון ומקור הדברים בלתי מהימן. וכן שמעתי מפי מרנן הגרמ"ד והגר"מ סולובייצ'יק שליט"א".⁸⁹

התחקות אחר העובדות לאשורן גילתה שהמעשה היה שונה לחלוטין, והגירסה הנכונה פורסמה מעל אותה במה בה הופיעה ההכחשה של הסיפור המוטעה.⁹⁰ את אמיתות המעשה הזה אישר לנו תלמיד חכם ממשפחת הרב מבריסק:

ידוע כי מנהג בית בריסק שלא לומר הלל בליל הפסח. פעם עבר הגרי"ז בצעירותו ליד בית-כנסת אחד שאמרו בו הלל בנעימה, בשירה ובהתלהבות דקדושה.⁹¹ כשחזר לביתו התבטא כי עמד שם נפעם לנוכח שמחת ליל הפסח שהורגשה בשירה הנלהבת. "ממש א גישמאק פון יום טוב". מרן הגר"ח, הבין מנימת דבריו שהגרי"ז חש שהוא מפסיד התעלות רוחנית כלשהי וחסרון-מה בכל חג הפסח, ומיהר לגעור בו: "אם סבורים שמעשה מסויים אין לנהוג בו על-פי ההלכה, איזה 'גישמאק' ניתן למצוא בו?! אם מצוה היא, יש בה שמחה ויש בה עריבות וטעם עמוק, כפי שחשים אלו הפוסקים להלכה שיש לנהוג כך. אך אנו, שסוברים להלכה שאין לומר הלל, ממילא אין לנו בזה לא טעם עילאי ולא התלהבות רוחנית!".

סיכום

בימי חז"ל אמירת הלל בבית הכנסת בליל פסח מיועדת היתה לעמי ארצות שאינם מסוגלים בעצמם לאמרו בביתם. הציבור הרחב לא נכלל בקאטגוריה זו, ולכן לא פשטה אמירה זו בכלל ישראל ולא היתה נהוגה בזמן הראשונים לא באשכנז ולא בספרד. הרשב"א הנהיג אמירת הלל בבית הכנסת ובהשפעתו

⁸⁸ הגדה של פסח מבית לוי (בריסק), קובץ הוספות, ירושלים תשמ"ט, עמ' סה-סו.

⁸⁹ הרב משה שמעון גרליץ, יתד נאמן, ו' אייר תשמ"ט, עמ' 8.

⁹⁰ הרב נתן זאב גרוסמן, מוסף יתד נאמן, ערב סוכות תש"נ, עמ' 9.

⁹¹ הגאון רבי אהרן ליב שטיינמן שליט"א שקרא את דברינו אלה בימי הפסח תשנ"ג, העיר שכפי הידוע לו היה בבריסק בית כנסת אחד של הגרי"מ פאדווא (תרט"ו) בו אמרו הלל בליל פסח, ולא ברור אם הגרי"מ פאדווא בעצמו הנהיג כן, או שהקהל ביקש זאת ולא מנע מהם.